

Vinko Šmajš

GONJAČ GUSTL

Ob smrti vsakega človeka je tudi mene manj.
(Ernest Hemingway)

Ne, kaj takega še ne! Zgodba kot klobčič, ki se venomer odmotava. Tako so v pusto sinjino golih jesenskih njiv lajali psi. Pridržali so jih na vrvicah, in ko so zakrakale vrane, so naježili dlake in napenjali razdaljo do svojih vodnikov.

Humpa-hov, humpa-hov... hov-hov, je odmevalo od gmajne.

Trije dolgoušci so zaplesali v različnih smereh pred našimi očmi. Lovci so odklenili pse, da so se pognali za vablјivim mesom in izginili med borovci v bližnji gmajni.

Pred nami je zasopel obstal Gustl. Čez široka ramena mu je visela umazana rjava vreča. Zaplate so pokrivale hlače in na ovihkih so se pasle pasje dlake. Iz njegovih napetih, okroglih oči je privrel čuden nasmeh; Gustl je bil podoben beraču in človeku, ki nikoli ne more ugnati barke v svoje vode...

"Gustl, dobro si jih gonil in prignal, boljši si kot vsaka kosmata mrcina!"

Gustlove oči so zaplesale, izražale so ugodje z nasmehom žalostnega bebca. Lovčeva roka ga je trepljala po oguljenem suknjiču, katerega rokav je bil ves sluzasto bel.

"No, sedaj si si zaslužil!"

Kot bi trenil, so se beli zobje zagriznili v hlebec kruha in mleli kot mlinska kolesa. Izginila je siva šarenica in le belina je v kolobarčkih plesala pred nami.

"Gustl, na, še!" - "Hm, he!" - In že so zacmokale debele

ustnice in zaplesali beli kolobarji.

Prvi kosmatinec je privlekel zajca in rdeče kaplje so orosile slano.

"Gustl, ni več zajcev, dajmo!"

"Hm, he, hm, bom!" In že se je lahkotno kot pero pognal čez zamrzle njive in njegov humpa-hov, humpa-hov je odmeval od gmajne.

Pod nebom je plahutala črna ptica. Njene bolščave in kot rezilo nabrušene oči so se približevale in oddaljevale.

Tako je Gustl vsako jesen gonil divjačino v veliko veselje lovcev in za vabo psom.

Hladna in slana planjava sameva. Pretkale so jo snežinke. Velike oči z belimi kolobarji se srepo upirajo v hladno veselje. Čudno res, drobec iz nostalgичne mladosti. Kar naprej se oglašča raztegnjen Gustlov nasmeh in njegov prešerni humpa-hov. Potem se nenadoma kot zavijajoče sirene oglasijo tuleči psi in tulijo dolgo, vso noč v srebrni mesec in beli sneg.

Ves zlezem v plašč. Da ne vidim sveta. Da se zavijem v toploto, ki je ni.

Rad bi srečal Gustla, ki se poganja za dolgousci. Občudujem njegovo moč in hitrost. Vidim ga, kako melje hlebec kruha in mu oči plešejo v belih kolobarjih.

Rahlo odstrem zavihke plašča. Prav tam, v neposredni bližini rojstne hiše sem. Njiva kot nekoč, razredčena gmajna z borovci kot nekoč, breg z orehom ob Savinji kot nekoč.

Nekje v vasi je pes zalajal v soj prvih zvezd. Tuljenje se je spojilo z glasom, s skrivnostnim glasom navčka. Zamaknjen in ujet v trenutke spokojnosti sem. Danes meni - jutri tebi... Ne, ne!

Ledene sape so mi usipale snežinke v obraz, navček je utihnil in luč v oknu me je klicala.

Pod sivim nebom je še plahutala ptica z velikimi črnimi perutmi in njene oči so se kot ostro rezilo spuščale vse niže. Zapredel sem se v tiste znane verze: "Nikoli več, nikoli več...!"

*

ŽLAHTNI KUP ZRNJA

Ves očaran stojim pred rumeno ravnino. Zrelo klasje poka in vonj po kruhu, kot vonj moškega dragocenega semena, pluje po trepetajočem zraku. Mak se je osul, modrice povešajo glave.

Sam stojim sredi darovitosti. Čudna otožnost se me polasča. Zorenju sledi srp. Umaknem se k zeleni reki in ko se ozrem, je njiva gola. Zreli snopi žita romajo v štante in tam čakajo nekaj tednov. Kolikokrat sem obšel ta kozolec in čakal na tisto julijsko jutro!

Z bratom sva se komaj zarila v mehko ličkanje, pokrito s platnom. Že se naju je dotaknil mehak materin glas:

"Vinko, vstani, k Jurkovim je treba." Pomanem si oči, tri kapljice vode na lice, zašito srajco in kratke hlače, pa hajdi na pot. V braslovškem zvoniku je odbilo dve. Rosna trava me tepe po kolenih, čmrlji še spe v kartonasti škatli ob poti. Včeraj sem jih ogrebel. Skoraj šklepečejo mi zobje, ko pretečem Krajnerjevo dvorišče. Zvezde se umikajo v višine. Bolj se bližam Jurkovemu marofu, bolj mi drevenijo noge in zdi se mi, da stopicam na mestu.

"Glej ga, Vinkeca, pa je že tu!" se zasmеji ta mlada gospodarjeva Micka. Sosedov Tine, veselo kot vedno: "Vinkec, še malo pa bo! Potica se kuha, potica se peče,

pika pik poka, pika pik pok, ha ha!" Nasmeh je odkrival vrsto zdravih zob, ki se v hladni sinjini srebrijo, v jezi pa škripajo.

Micka si je privezala ruto nazaj in le šop črnih las je vablljivo namigoval Tinetu, ki me je zopet pogledal: "Mali, danes boš pa v parni." Splezam po lestvi. Micka bo stregla mlatilnici, Jože bo odmetaval slamo.

Še malo in Anza je s črnim gumbom sprostil stroj, da se je stresel ves marof.

Moje otroške oči so obvisale na Micki, na njenih črnih očeh in njenih dvignjenih prsih.

Oglušujoče brnenje, včasih kot rezgetanje konj, potem kot drobljenje kamna v kamnolomu, nas je dobesedno vkovalo v delo. Stroj je nenehno pljuval slamo in tu in tam je zaskelala koža, ker se je kako zrklo zmotilo in spremenilo smer.

Brnenje mlatilnice je ovilo vse mlatiče v gost, črn prah. Toda kaj, kup slame se je večal kot gora in pel: "Sinko, tlači, tlači!"

Skozi reže strehe so že oznanjali jutranjico prvi sončni žarki. Plesali so in plesali in melodija prejšnjih časov se je iz Tinetovih ust zajedla vame ter prebujala v nasmešek: pika pik poka, pika pik pok.

Anzova roka je privila črni gumb, ki se ga ni smel dotakniti nihče drug. Črni, prečni črički smo bili, ko smo počasi zapuščali svoja mesta. Micka je stopila z odra in njen nasmeh se je ponovno srečal s Tinetovim. Nekje v meni, fantiču, se je zganil čuden občutek, da sem otrdel in povесil oči.

Jurkova mama pa: "Zajtrk, mlatiči!"

Tako, za belo pogrnjeno mizo, smo pospravili vse: svinjsko gnjat, orehovo potico in vse zalili s *toukecem*.

Potem pa zopet: brr, brrrrrr. Svetla, žarka svetloba, reže z zlatimi rezili, vsa znojna telesa. Micka se spreminja v Mišo, Tine v Tina, Jože v črne kože. Težak, rjavkast dim visi v marofu, Vinkec pa čisto pod streho, za šperovci. Slama še kar naprej sili navzgor, slamnice pikajo roke in noge.

"Likof, likof!" vpije Anza, ko pripleše na mizo zadnji snop. Privije gumb. Pred nami čepi ogromen kup rumenega zrnja. Rešen sem, rešen! si kričim. Pot še drsi po črnih licih, rokah in nogah.

"Na, to je zate!" de Micka, ki si ji nisem več upal seči do dvignjenih prsi. Velika zaplata belega hleba se je znašla v mojih rokah pa srebrnikast kovač, da ga skoraj nisem upal vzeti.

"Vinkec, le vzemi, študent si, pa bo prav prišlo! Za hlebec, za sladoled!" de Tine in zdravi zobje se nasmejijo in odzvanjajo v Mickinih očeh.

Kako vesela bo mama, pa bratje in ata! S hlebcom pod pazduho tečejo noge, bilke in rože brišejo pot in črno prevleko z golih nog.

"Mama, nate!" Belec se je nežno privil k maminim rokam. Hvaležno me je pogledala; v zenicah se je prižgal plamenček. Jaz pa, na vrat na nos, naravnost v srebrno Savinjo. Zunaj je še kuhalo po julijsko. Prod z belimi kamenčki me je po temeljiti prhi v čisti vodi zvabil, da sem zaspal kot od strele zadet.

V sanjah pa še videvam, danes in stokrat, ogromni kup žlahtnega zrnja, ki je zagrnil ves prostrani pod mlatičev na Jurkovem marofu. Sanjam o tisti poltemi poletnega jutra in gostih, skoraj sinjih jutranjih meglicah, ki vlivajo vate nekakšen strah, pozneje pa se spremene v gost črnkast prah, ki odeva znojna telesa.

Toda - Jurkove Micke ni več, Anza ni več, Jožeta ni več, Tinetov smeh je umrl, kot je umrla moja mladost.

Sanje, ponesite me še enkrat v tisti marof, ki še stoji sredi Pariželj. Odgrnite mi kup žlahtnega zrnja, in verjel bom, da poletje še pride...

*

PADEC SREBRNIKA

Pisanice, pisanice, pisanice...

Tako daleč in tako odmaknjene ste, kot nebo od zemlje.

Tiste dni pred mnogimi leti je prav tako dihala pomlad: zeleno in rumeno. Prav tako se je spuščal nadnjo dih večnosti. In prav tako vznemirjen sem stal ob nepregledni zeleni ravnini, ki so jo ozarjali vrhovi Dobrovelj kot danes.

Že sto dni pred prazniki sem se na tihem veselil. Prišla bo botra in na belo nedeljo prinesla pisanke. Srce je vztrepetalo ob nenadnem veselju in se izjokalo ob dnevu, ki je bil določen za najlepše najlepšega.

"Pa bodo prišli botra letos?" sem plaho vprašal mamo. "Kaj še sploh dvomiš?" Zagledal sem se v njene kot nebo sinje oči in strah se je skril v mišjo luknjo. "Ali bodo gotovo prišli?" "Ne misli več, Vinko, gotovo!"

Tiste dni je že dihala zelenica visoko in vrane so se lahko skrivale vanjo. V sosedovem vrtu je razbohotena japonska češnja ponujala omamne barve.

Stiskalo me je pri srcu: kako ne - doma smo tolkli revščino in dolgovi bi nas skoraj pognali po svetu.

Veliki četrtek je nem in osoren oznanjal smrt. Romali smo mimo božjega groba v braslovški cerkvi. Ves otrpel in prestrašen sem ogledoval veliko razpelo in obraz, preko katerega so drsele krvave kaplje. "Poglej," mi je rekla

mama, "tako trpljenje je namenjeno nam vsem." In potem romam od prve do štirinajste postaje po kolenih, in v meni je ena sama želja, da čim prej zagledam sončni dan. Smrt in trpljenje sta bila za otroka prehudo breme.

Sonce naju je objelo in pisan svet travnikov se naju je oklepal. "Mama, trpljenje?" sem vprašal. "Da, Vinko, tudi trpeti je treba," je dejala in me pogledala tako globoko, kot bi ne mogla verjeti, da nisem razumel njenih misli.

Veliko noč sem prehodil v novih čevljih, okrašenih z belimi vrvicami, kitami, in prepričan sem bil, da me je tisto velikonočno vstajenje zjutraj opazoval vsak vaščan. Iskal sem celo stopničko, bil pred ljudmi, ki so v procesiji hodili iz hrama, da bi me opazovali.

Vrabci so čivkali z rjavelih žlebov hiš, in trobentice so pele in ljudje so se nasmihali. Smejal se je ves božji svet.

V meni pa je tlela ena sama misel: pisanke. Ob sosedovem plotu so cvetele vonjave vijolice. Nebo in vijolice, modro v modrosti mladeniča. Dnevi so se že premaknili in že je veliko noč pozdravljala bela nedelja.

Na cesti, ki je obkrožila domačijo, se je dvignil prah. Kočije so drvele v mlin. Noben voz mi ni ušel.

"Kdaj pridejo Brednikovi?" sem nenehno spraševal mamo. "Otročaj, kaj si tako nestrpen, saj bodo prišli!"

Samo še en dan do bele nedelje. Zopet sončna zavesa dopoldneva, in vonj vijolic in prešerno petje petelina; v bližini čutim spomladanski pritok bistre Savinje. Iznad Vimperka je mahalo z dolgo zlato roko sonce. Da, danes je dan. "Otroci, brž v hišo!" je dejala skrbna mama. Prihajajo. Prihajajo! Zvonovi so v vsej svečanosti oznanjali zenit dneva, in nad vso pokrajino je plaval spomladanski zeleni mir.

Naj se skrijem, naj pobegnem, kaj naj rečem botri. Že stojim za ovinkom, toda mama me prehití. "Kam, Vinko,

ali ne vidiš, da so botra tu?"

Po mehki, izhojeni poti, je počasnih korakov in z velikim cekrom prišla ona.

Brednikova teta, birmanska botra, z vedrim, komaj zaznavnim nasmeškom na ozkih ustnicah.

Mati ji odpre duri in jo povabi. Otroci pa kot piščeta okrog koklje stojimo za njenim hrbtom in oznanjamo naše poželenje. Vse leto smo čakali trenutek. "Otroci, to je vaša pisanka," je dejala botra in se komaj opazno nasmešnila.

Kolaček, rumen kot sonce, in pet pisanih pirhov, ki so se zlili v modro celoto. Štirje kolači, štirje otroci. Več nismo smeli ugotavljati, kajti pravila botra v kmečki hiši so bila določena.

"Botra, stokrat bog lonaj! stokrat bog lonaj, stokrat bog lonaj," vsi po vrsti kot na neprekinjeni vrvici.

Materin obraz je bil ožarjen in sončni žarek je poplesoval v njenih očeh in v njenih zenicah je bilo toliko ognja, da nikoli tako.

"Saj ste srečni, otroci!" je dejala botra in njen razbrazdan obraz se je pretegnil v harmoniko. Še sam ne vem, kdaj smo se poslovili. Vrata so bila odprta in zuaj je prepeval spomladanski veter v zelenih in cvetočih odtenkih.

Fant, sedaj poglej, kaj smo dobili! Res, ostali smo sami. Niso bila usta željna kolača niti pirhov. Kot kralj je mogočno v sredini tega izobljenega kruha čepel srebrnik. Čisto nov in sonce je zaigralo v njem durovsko melodijo. "Desetak!" sem zakričal, "desetak!" Po toliko mesecih desetak. "Poglej, Franci, tudi ti! Tudi jaz desetak, desetak!" Razkričali smo ga v svet, v nedeljsko belo popoldne in nismo mogli verjeti, da smo bogati.

Vrata popoldneva so se odprla. Očetove zamišljene rjave oči so bile skoraj ugasle. "Otroci, kje so srebrniki?" Tak-

rat smo jih že tiščali v pesteh in kovali gradove v oblake: sladoledi, cirkus, nova obleka. Stal je pred nami, v ponošeni rjavi obleki in beli srajci, ki je oznanjala dan brez dela. "Otroci, dolžni smo! Posodili nam boste denar!" "Posodili denar?" spogledovali smo se kot na smrt obsojeni.

Posodili? Neznanka, ki je ne moreš dojeti. "Otroci, poženejo nas iz hiše, če ne plačamo obresti. Poženejo nas..."

"Kako poženejo?" sem sramežljivo vprašal.

"Pridejo biriči in žandarji in naš dom ni več naš dom."

V rokah smo stiskali srebrnike. Toliko dragocenega bogastva, toliko sladoledov in... Zaprl sem oči in mislil: Izženejo nas? Ne! Saj ni mogoče. "Ni mogoče!" smo ponavljali vsi štirje.

Očetova poraščena brada se je tresla, njegove rjave oči so se skoraj utopile...

"Dajmo!" je rekel Franci. Dajmo. Tako so se razpustili kovanci in srebrniki so zamolklo popadali po tleh.

Nekaj podobnega joku nas je obšlo. Čemeli smo v sončni svetlobi bele nedelje, in pričakovali, da se bo zgodil čudež. Pa se ni. Niti tisto nedeljo, niti veliko nedelj pozneje. Stojim pred štirinajstimi postajami Trpljenja. Danes jih jasno dojemam. Še vedno me je malce strah. Toda priznam jih. Jezus je padel pod križem. Prvič. Drugič. Tretjič. Sulica je prebodla njegove prsi. Tistikrat, ob srebrniku, sem prvič občutil trpeče nebo, prvič občutil trnje in prvič občutil kri. Panoramna podoba življenja je križev pot.

In te dni se ponovno razliva morje zlata čez zelene ravnine in ponovno v cvetje vstaja misel, večno dognana: Trpljenje je pot. Do kam? Do kam? Nočem globlje, v vodnjak človekove eksistence. Ostajam na površini njegovih valov.

In danes je toplo sonce, in danes je praznik, in danes je

polno rumenih trobentic in vonjavih vijolic.

Nočem v globino vodnjaka. Pa vendar - kolač je bil dobrota in srebrnik tudi, in padec srebrnika tudi... Misel razčešem v tisoč misli, in verjeti moram, da v neskončnosti življenja tudi moje življenje ni le hipec večnosti, je veliko več.

Vlado Repnik, gledališki recital (1983)